

**ORTA ÇAĞ TAŞ İŞÇİLİĞİNDE PALMET MOTİFİ:
KAYSERİ ÖRNEĞİ****THE PALMETTE MOTIF IN MEDIEVAL STONE
ORNAMENTATION: KAYSERİ REFERENCE***Lokman TAY****Özet:**

Bu çalışmada, Kayseri'deki Orta Çağ yapılarında görülen palmet motifi incelenmiştir. Çalışma kapsamında öncelikle arazi çalışması gerçekleştirilmiş ve Kayseri şehir merkezindeki Orta Çağ yapılarının taş süsleme programında yer alan palmet motifleri belirlenmiştir. Çalışma neticesinde, 17 yapıda 9 ana tip altında toplam 1468 adet palmet tespit edilmiştir. Palmetlerin uygulandığı yapılar ve dönem içerisindeki gelişimi araştırmamızın temelini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Orta Çağ, Palmet, Süsleme, Taş.

Abstract:

In this study the palmette motif in medieval structures in Kayseri were inspected. Primarily, field study was implemented and palmette motifs which were located in the stone ornamentations in medieval structures in the city center of Kayseri were designated. In conclusion a total sum of 1468 palmette motifs of 9 main types were located in 17 separate structures. The structures in which palmette motifs were applied and the improvement of the palmette motif in the period are the basis of this study.

Key words: Kayseri, Medieval, Palmette, Ornamentation, Stone.

Giriş

Çalışmamızın konusu Kayseri'deki Orta Çağ yapılarının taş süslemelerinde görülen palmet motifidir. Kayseri şehir merkezinde bulunan yapılardaki palmet motifi; tipoloji, kompozisyon, kullanıldığı yerler, malzeme ve teknik açısından incelenmiştir. En genel tanımıyla palmet: bir sapın iki tarafında simetrik olarak sıralanmış uzunca yapraklardan oluşan bitkisel bezeme unsurudur¹. Ancak palmetin menşei hakkında farklı görüşler

* Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü – Kayseri ltay@erciyes.edu.tr

¹ Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, s. 184.

de vardır². Biz bu tartışmalara girmeden Orta Çağ Kayseri yapılarının taş işçiliğinde görülen palmet motiflerini incelemeye çalıştık.

Kayseri’de palmet motifinin görüldüğü yapılar 12 ve 14. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Çalışmamız neticesinde Kayseri şehir merkezinde 17 yapıda, 9 ana tip altında toplam 1468 adet palmet tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ana tipler, alt tipleri ile birlikte tipoloji tablosunda verilmiştir (Çizim-1)³. Tipoloji, Selçuk Mülayim’in tipoloji çalışması⁴ örnek alınarak oluşturulmaya çalışılmıştır.

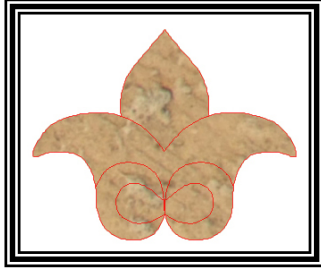
Palmet motifinin görüldüğü yapıların kataloğu: 1. Kayseri Kalesi⁵, 2. Kölük Camisi (12. yüzyıl)⁶, 3. Gevher Nesibe Medresesi (1205)⁷, 4. Mahperi Hunat Hatun Medresesi (1235)⁸, 5. Mahperi Hunat Hatun Camisi (1237–38)⁹, 6. Mahperi Hunat Hatun Kümbeti (1260–70)¹⁰, 7. Çifte Kümbet (1247)¹¹, 8. Sırçalı Kümbet (1247–48)¹², 9. Hacı Kılıç Camisi (1249–50)¹³, 10. Hacı Kılıç Medresesi (1249–50)¹⁴, 11. Sahabiye Medresesi (1267)¹⁵, 12. Döner Kümbet (1276)¹⁶, 13. Köşk Medrese Kümbeti (1339)¹⁷, 14. Şah Kutluğ Hatun Kümbeti (1349)¹⁸, 15. Emir Ali Pişrev Türbesi (1350)¹⁹, 16.

-
- ² Palmetin menşei hakkındaki görüşler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. , Hamza Gündoğdu, “İkonografik Açından Türk Sanatında Rumî ve Palmetler”, *Güner İnal’a Armağan Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Ankara, 1993, s. 197-209; Nusret Çam, *İslamda Sanat Sanatta İslam*, Ankara 1999, s. 243; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, TTK, Ankara 1987.
- ³ Tabloda çizimlerin altındaki numaralar, metin içerisinde verilen katalog numaralarını ve her yapıdaki palmet çeşidini belirtmek için verilmiştir. Makalenin boyutlarını aşacağı düşüncesiyle katalog bölümünü burada vermemiz mümkün olmadığından sadece tipoloji tablosunu vermekle yetiniyoruz.
- ⁴ Selçuk Mülayim, “Selçuklu Palmet Motifinin Tipolojisi”, *Anadolu (Anatolia)*, S. 20, Ankara 1984, s. 141–153.
- ⁵ Kayseri Kalesi’nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak ilk inşasının Bizans dönemine ait olduğu kabul edilmektedir. Kayseri Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. , Mahmut Akok, “Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. 23’den ayrı basım, TTK yay. , Ankara 1976, s. 1-30.
- ⁶ Alev Çakmakçıoğlu Kuru, *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri’de Türk Dönemi Mimarisi*, Ankara 1999, s. 71.
- ⁷ Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu Ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1992, s. 3.
- ⁸ Haluk Karamağaralı, “Kayseri’deki Huand Caminin Restitüsyonu ve Huand Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Mülâhazalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XXI, Ankara 1976, s. 199–245.
- ⁹ Haluk Karamağaralı, agm. , s. 199–245.
- ¹⁰ Haluk Karamağaralı, agm. , s. 199–245.
- ¹¹ Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, YKY, İstanbul 2008, s. 438.
- ¹² Doğan Kuban, age. , s. 438.
- ¹³ Gönül, Öney, “Hacı Kılıç Camisi ve Medresesi”, *Belleten*, C. 30, S. 119, Ankara 1966, s. 377.
- ¹⁴ Gönül, Öney, agm. , s. 377.
- ¹⁵ Orhan Cezmi Tuncer, *Kayseri Sahip Ata Medresesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 13.
- ¹⁶ Doğan Kuban, age. , s. 440.
- ¹⁷ Mehmet Çayırdağ, “Kayseri Köşk Medresesinin Hangâh (Buk’a) Olduğu Hakkında 1657 Yılında Alınan Mahkeme Kararı”, *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002)*, Ed. Mustafa Denктаş vd. , Kayseri 2002, s. 259-279.
- ¹⁸ Kemal Göde, “Eretnahlar Devri Zaviye-Kümbedleri”, *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Geleneği*, C. I. TTK, Ankara, 1996, s. 173.

Ali Cafer Kümbeti (14. yy ilk yarısı)²⁰ ve 17. Alaca Kümbet (14. yy sonları)²¹ olarak sıralanmaktadır.

1. Tipoloji

1. Tip: Ana tip olarak adlandırabileceğimiz ve 4 alt tipi bulunan 1. tip, iki yan yaprak ve bir taç yaprakтан oluşur (Çizim-2, Foto. 1). En geniş uygulama alanına sahip olan bu palmet tipidir. Kölük Camisi (26 adet), Çifte Kümbet (12 adet), Sırçalı Kümbet (1 adet), Hacı Kılıç Camisi (28 adet), Hacı Kılıç Medresesi (93 adet) Sahabiye Medresesi (132 adet), Mahperi Hunat Hatun Kümbeti (65 adet), Döner Kümbet (202 adet), Köşk Medrese Kümbeti (8 adet), Şah Kutluğ Hatun Kümbeti (96 adet), Emir Ali Pişrev Türbesi (16 adet), Ali Cafer Kümbeti (3 adet) ve Alaca Kümbet (16 adet) olmak üzere 13 yapıda toplam 698 adet tespit edilmiştir. Kayseri yapılarında tespit edilen toplam palmet sayısının neredeyse yarısını oluşturan 1. tip her dönemde uygulanmıştır. Yapıların özellikle taç kapılarında işlenen motif Mahperi Hunat Hatun Kümbeti ve Döner Kümbet'in diğer cephelerinde görülür. 1. tipin benzer örneklerini: Tokat Nurettin İbni Sentimur Türbesi (1314) ve Amasya Torumtay Türbesi'nde (1278) taş malzemede; Ankara Arslanhane Camisi'nde (1289–1290) ise ahşap malzeme üstünde görmekteyiz.

Çizim-2: 1. tip palmet örneği.

Foto. 1: 1. tip palmet örneği.

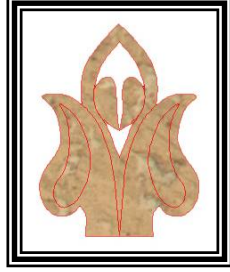
2. Tip: Daha çok laleyi²² andıran (Çizim-3, Foto. 2) ve 2 alt tipi bulunmaktadır. Kölük Camisi (19 adet), Mahperi Hunat Hatun Medresesi (21 adet), Mahperi Hunat Hatun Camisi (5 adet) Çifte Kümbet (36 adet), Hacı Kılıç Camisi (4 adet), Sahabiye Medresesi (10 adet) ve Şah Kutluğ Hatun Kümbeti (2 adet) olmak üzere 7 yapıda toplam 97 adet tespit edilmiştir. Yapıların taç kapısında uygulama alanı bulan motif, sadece Mahperi Hunat Hatun Medresesi'nde ana eyvanda görülmektedir. 2. tipin benzer örneklerini: Gevaş Halime Hatun Kümbeti (1358) ve Gevaş Halime Hatun Mezarlığı'ndaki 13. yüzyıla ait mezar taşlarında görmek mümkündür.

¹⁹ Kemal Göde, agm. , s. 173.

²⁰ Alev Çakmakoglu Kuru, age. , s. 156-161.

²¹ Alev Çakmakoglu Kuru, age. , s. 183-188.

²² Bu örnek şekil itibarıyla laleye benzemekle birlikte palmettir, ancak diğer örneklerden ayırt edici özelliği laleye daha çok benzemesidir. Bu yüzden laleye benzeyen diye tanımlandık.

Çizim-3: 2. tip palmet örneği.

Foto. 2: 2. tip palmet örneği.

3. Tip: Taç yaprağı rumî şeklinde biçimlendirilmiş olan 3. tipin 2 alt tipi bulunmaktadır (Çizim-4, Foto. 3). Mahperi Hunat Hatun Camisi (1 adet), Hacı Kılıç Camisi (1 adet), Hacı Kılıç Medresesi (29 adet), Sahabiye Medresesi (1 adet) olmak üzere 4 yapıda toplam 32 adet tespit edilmiştir. Bu tip sadece yapıların taç kapısında uygulanmıştır. 3. tipin benzer örnekleri: Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde (1272) taş malzeme; Ankara Arslanhane Camisi'nde (1289-90) ise ahşap malzeme üstünde görülür.

Çizim-4: 3. tip palmet örneği.

Foto. 3: 3. tip palmet örneği.

4. Tip: Diğer palmet motiflerinden farklı olarak "S" kıvrımı şeklinde tasarlanmış olan 4. tipin 2 alt tipi mevcuttur (Çizim-5, Foto. 4). Mahperi Hunat Hatun Medresesi (39 adet), Mahperi Hunat Hatun Kümbeti (80 adet) ve Hacı Kılıç Camisi (2 adet) olmak üzere 3 yapıda toplam 121 adet tespit edilen bu tip, Mahperi Hunat Hatun Kümbeti'nin cephe bordürlerinde, diğer iki yapının ise taç kapısında işlenmiştir. 4. tipin benzer örnekleri: Kayseri Ulu Camisi'nin ahşap minberinde mevcuttur.

Çizim-5: 4. tip palmet örneği. Foto. 4: 4. tip palmet örneği.

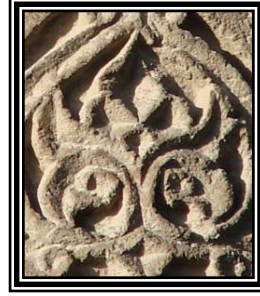
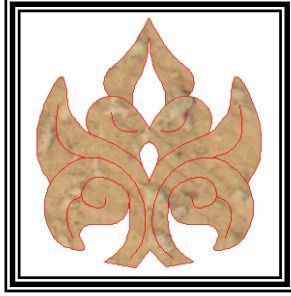
5. Tip: Palmet tomurcuğu olarak tanımlayabileceğimiz ve tam palmet şeklini almamış, nispeten oval hatlara sahip 5. tipin 3 alt tipi vardır (Çizim-6, Foto. 5). Gevher Nesibe Medresesi (90 adet), Mahperi Hunat Hatun Medresesi (5 adet), Sırçalı Kümbet (1 adet), Hacı Kılıç Camisi (11 adet), Hacı Kılıç Medresesi (1 adet), Sahabiye Medresesi (3 adet), Mahperi Hunat Hatun Kümbeti (24 adet), Döner Kümbet (17 adet), Şah Kutluğ Hatun Kümbeti (2 adet) ve Alaca Kümbet (1 adet) olmak üzere 10 yapıda toplam 155 adet tespit edilmiştir. 1. tipten sonra en fazla tercih edilen tip olmuştur. Ağırlıklı olarak taç kapılarda görülmekle birlikte, Mahperi Hunat Hatun Kümbeti ve Döner Kümbet'in diğer cephelerinde uygulanmıştır. 5. tipin benzer örnekleri: Kayseri Ulu Camisi'nin ahşap minberinde görülmektedir.

Çizim-6: 5. tip palmet örneği. Foto. 5: 5. tip palmet örneği.

6. Tip: Yan yaprakları rumî şeklinde düzenlemiş olan bu tipin 2 alt tipi vardır (Çizim-7, Foto. 6). Gevher Nesibe Medresesi (17 adet), Mahperi Hunat Hatun Medresesi (15 adet), Mahperi Hunat Hatun Kümbeti (17 adet), Hacı Kılıç Camisi (26 adet), Sahabiye Medresesi (52 adet) olmak üzere 5 yapıda toplam 127 adet tespit edilmiştir. 4 yapının taç kapısında işlenen motif, sadece Mahperi Hunat Hatun Kümbeti'nin diğer cephelerinde ve

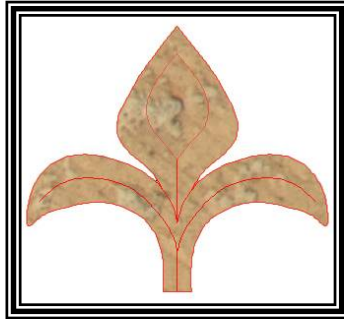
pencerelerinde uygulanmıştır. 6. tipin benzer örneği: Erzurum Çifte Minareli Medrese’de (1253) taş malzeme üstüne işlenmiştir.

Çizim-7: 6. tip palmet örneği. **Foto. 6:** 6. tip palmet örneği.

7. Tip: Yan yaprakları, yay şeklinde sapa doğru kıvrım yapan ve oldukça küçük bir taç yapraktan oluşan bu tipin alt tipi bulunmamaktadır (Çizim-8, Foto. 7). Mahperi Hunat Hatun Medresesi (5 adet), Mahperi Hunat Hatun Camisi (2 adet), Mahperi Hunat Hatun Kümbeti (24 adet), Çifte Kümbet (12 adet), Hacı Kılıç Camisi (79 adet) ve Hacı Kılıç Medresesi (5adet) olmak üzere 6 yapıda toplam 127 adet tespit edilmiştir. Mahperi Hunat Hatun Kümbeti’nin pencere alınlıklarında ve dış cephelerinde, diğer 5 yapının ise taç kapısında uygulanmıştır. 7. tipe benzer örnek tarafımızca bulunamamıştır.

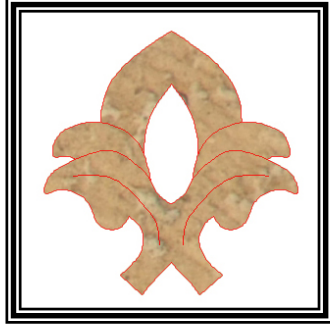
284

Çizim-8: 7. tip palmet örneği. **Foto. 7:** 7. tip palmet örneği.

8. Tip: 3 alt tipi bulunan bu tipin karakteristik özelliği, taç yaprağın her iki tarafında ikişer yan yaprak bulunmasıdır (Çizim-9, Foto. 8). Kölük Camisi (51 adet), Sırçalı Kümbet (1 adet), Hacı Kılıç Camisi (1 adet), Hacı Kılıç Medresesi (16 adet), Şah Kutluğ Hatun Kümbeti (32 adet) ve Ali Cafer Kümbeti (6 adet) olmak üzere 6 yapıda toplam 107 adet tespit edilmiştir. 4 yapının taç kapısında görülen motif, Şah Kutluğ Hatun Kümbeti’nin hem taç kapısında hem pencerelerinde, Ali Cafer Kümbeti’nin ise sadece pencerelerinde karşımıza çıkmaktadır. 8. tipin benzer örnekleri: Karaman

Hatuniye Medresesi'nde (1382) ve Gevaş Halime Hatun Mezarlığı'ndaki 13. yüzyıla ait bazı mezar taşlarında yer almaktadır.

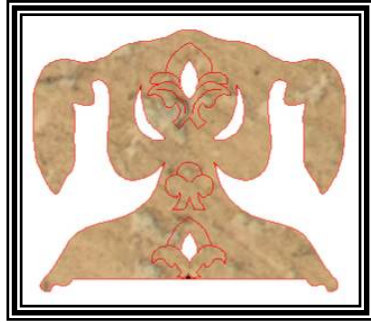

Çizim-9: 8. tip palmet örneği.

Foto. 8: 8. tip palmet örneği.

9. Tip: Diğer palmet örneklerine oranla daha büyük boyutlu tasarlanmış 9. tip, kıvrım dallar ve rumîlerle oluşturulmuştur (Çizim-10, Foto. 9). Sadece 1 örneğini tespit edebildiğimiz bu tip Sırçalı Kümbet'in taç kapısında yer alır. 9. tipe benzer örnekler: Sivas Çifte Minareli Medrese (1271) ve Sivas Buriciye Medresesi'nde (1271) görülmektedir.

Çizim-10: 9. tip palmet örneği.

Foto. 9: 9. tip palmet örneği.

2. Kompozisyonlar

2.1. Tek Palmet: Hunat Hatun Medresesi (1235) ve Çifte Kümbet'in (1247) taç kapılarında mukarnaslı kavsaranın en alt sırasında panolar içerisinde saplarından birbirine bağlanmış palmetler görülür. Yine Çifte Kümbet'in (1247) taç kapısının kuşatma kemerinde birbirinden bağımsız olarak yerleştirilmiş palmetler yer alır. Hacı Kılıç Camisi'nin (1249-50) taç kapısında, kitabe kuşağı altında yer alan yatay bordürde kıvrım dallarla birbirine bağlanmış palmetler tespit edilmiştir. Alaca Kümbet'in (14. yy) ise batı cephedeki üst sıra penceresinin çerçevesini oluşturan bordürde kıvrım dallarla birbirine bağlanmış palmetler görülür.

2.2. Palmet-Rumî Örgüsü: Palmet motifi ile birlikte en çok tercih edilen motiflerden biri rumîdir. Kayseri’de incelediğimiz yapıların büyük çoğunluğunda palmetler rumîlerle birlikte işlenmiştir. Palmet-rumî örgüsü genellikle bir kıvrım dal üstüne palmet ve rumîlerin nöbetleşe yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Döner Kümbet’te (1276) taç kapının üstündeki kitabe çerçevesinde, yapının dış cephelerinde yer alan kare panoları oluşturan çerçevelerde ve gövdenin üst kısmındaki bordürde; Şah Kutluğ Hatun Kümbeti’nde (1349) ise kuzey cephede yer alan pencerenin kenar bordürlerinde bu uygulama görülmektedir.

Palmet-rumî örgüsünde farklı bir uygulama ise; yine kıvrım dallarla birbirine bağlanan motiflerin burada aynı eksen üzerinde değil karışık biçimde yerleştirilmesiyle oluşturulur. Ali Cafer Kümbeti’nin (14. yy) pencere alınlıklarında, Sırçalı Kümbet’in (1247–48) taç kapısının tepeliğinde, Sahabiye Medresesi’nin (1267) taç kapısındaki bordürde, aynı kapının her iki tarafındaki nişlerin kenar bordürlerinde bu kompozisyon uygulanmıştır.

Palmet ve rumîlerin bir arada uygulandığı diğer bir kompozisyon ise arada bağlayıcı bir motif olmaksızın palmet ve rumîlerin doğrudan ilişkili olduğu uygulamalardır. Bu tür kompozisyonlarda genellikle palmetlerin sapları veya taç yaprakları iki tarafa açılarak rumîler şeklinde palmetlere çerçeve oluşturur.

Hacı Kılıç Cami ve Medresesi (1249–50) taç kapılarının kuşatma kemerlerinde, mukarnaslı kavsaraların en alt sırasında, medresenin taç kapısının her iki tarafındaki nişlerin kuşatma kemerlerinde; Sahabiye Medresesi (1267) taç kapısının kuşatma kemerinde, mukarnaslı kavsaranın en alt sırasında; Mahperi Hunat Hatun Kümbeti’nin (1260–70) pencerelerinde, gövde ile üst örtü arasında yer alan mukarnaslı bölümde; Köşk Medrese Kümbeti’nin (1339) köşelerindeki sütuncelerin kaidelerinde; Şah Kutluğ Hatun Kümbeti’nin (1349) taç kapısında ve son olarak Alaca Kümbet’in (14. yy) taç kapısındaki mukarnasların en alt sırasında doğrudan birbirine bağlı palmet ve rumîler işlenmiştir.

2.3. Palmet-Lotus Örgüsü: Kayseri’de incelediğimiz yapılarda palmetle birlikte sık kullanılan motiflerden biri de lotustur. Palmet ve lotuslar genellikle saplarından birbirine bağlanmış olarak ve nöbetleşe yerleştirilmiş bir kompozisyon içerisinde işlenmişlerdir.

Kölük Camisi (12. yy), Hunat Hatun Medresesi (1235), Emir Ali Pişrev Türbesi (1350) taç kapılarının kuşatma kemerlerinde ve ayrıca Kölük Camisi (12. yy) taç kapısında girişin her iki tarafındaki nişlerin kuşatma kemerlerinde palmet-lotus örgüsü yer alır. Çifte Kümbet’in (1247) taç kapısında mukarnaslı kavsaranın en alt sırasındaki panolardan birinin içerisinde ve kavsaranın kemer köşeliklerindeki daire formlu madalyonların

içinde sapsarlarından birbirine bağlanmış palmet ve lotuslar mevcuttur. Hacı Kılıç Camisi (1249–50) taç kapısında giriş açıklığını çevreleyen bordürde, girişin her iki tarafındaki nişlerden kuzeydekisinin doğu kemer köşeliğinde palmet lotus dizisi görülür. Hacı Kılıç Medresesi (1249–50) taç kapısında kuşatma kemeri alınlığında, girişin her iki tarafındaki nişlerin kemer köşeliklerinde palmet ve lotuslar yer alır. Döner Kümbet'te (1276) taç kapıya çerçeve oluşturan bordürde, aynı yapının doğu ve batı cephelerindeki pencerelerin köşe sütuncelerinin başlıklarında, yapının içinde ise mihrabın köşe sütuncelerinin başlıklarında palmet-lotus dizisi mevcuttur. Son olarak Şah Kutluğ Hatun Kümbeti'nin (1339) taç kapısında dıştan 5. bordürde ve girişin iki tarafındaki köşe sütuncelerinin başlıklarında da palmet-lotus örgüsü görülmektedir.

2.4. Palmet-Geometrik Kompozisyon: İncelediğimiz yapıların büyük çoğunluğunda palmet motifi diğer bitkisel öğelerle birlikte kullanılmıştır. Ancak bitkisel kompozisyonların dışında palmet motifinin geometrik düzenlemelerle de birlikte uygulandığı çok sayıda örnekle karşılaşmaktayız. Palmet-geometrik kompozisyonlarında genellikle palmet motifi geometrik düzenlemelerin içlerinde dolgu motifi olarak kullanılmıştır. Palmet-geometrik düzenleme genelde taç kapıların iki tarafındaki nişlerin üstünde yer alan dikdörtgen panolarda görülür. Bu uygulama geometrik şekillerin içlerine palmetlerin yerleştirilmesiyle oluşturulur. Mahperi Hunat Hatun Camisi (1237–38), Mahperi Hunat Hatun Medresesi (1235), Hacı Kılıç Camisi (1249–50) ve Hacı Kılıç Medresesi (1249–50) taç kapılarında bu uygulamayı görmekteyiz. Gevher Nesibe Medresesi (1205) taç kapısında ise bu defa daire formundaki iki pano içerisinde geometrik şekillerin içlerine palmetler yerleştirilmiştir. Sahabiye Medresesi (1267–68) taç kapısında ise köşe sütuncelerinin gövdelerinde geometrik düzenlemenin içlerine palmetler işlenmiştir. Mahperi Hunat Hatun Kümbeti'nin (1260–70) mihrabında ise farklı bir uygulama karşımıza çıkmaktadır. Tamamen geometrik motiflerle bezenmiş olan mihrabın sadece kavsara tepeliğinde 1 adet palmet motifinin işlendiği dikkat çekmektedir.

2.5. Palmet-Yazı Kompozisyonu: Yazı ile birlikte işlenen palmet motifleri genellikle kitabe içerisinde, yazıdan bağımsız ve kitabenin zeminini hareketlendirmek için kullanılmıştır. Hunat Hatun Camisi (1237–38) taç kapısının üst kısmındaki üç satırlık mermer kitabenin 3. satırında kıvrım dallarla birbirine bağlanmış; Hacı Kılıç Cami ve Medresesi (1249–50) taç kapılarında mukarnaslı kavsaraların altındaki mermer kitabelerin içlerinde birbirlerinden bağımsız olarak yerleştirilmiş palmetler yer alır.

2.6. Karma Kompozisyon: Palmet motifinin yer aldığı karma kompozisyonlar içerisinde farklı uygulamalar görülmektedir. Genellikle palmet-rumî-lotus üçlüsünün kullanıldığı uygulamaların yanı sıra geometrik şekillerin ve yazının da kompozisyona dâhil olduğu örnekler mevcuttur.

Mahperi Hunat Hatun Kümbeti'nde (1260–70) örtüyle gövde arasındaki mukarnas dizisi içerisinde ve Hacı Kılıç Medresesi'nde (1249–50) taç kapısının kuşatma kemeri alınlığında palmet-rumî-lotus örgüsü yer alır. Şah Kutluğ Hatun Kümbeti'nin (1349) taç kapısında ve doğu cephede yer alan pencerenin alınlığında ise palmet-rumî-yıldız kompozisyonu uygulanmıştır.

3. Malzeme ve Teknik

Orta Asya'da coğrafyanın etkisiyle inşa malzemesi olarak tuğla ve kerpiç kullanılmıştır. Yapı malzemesine bağlı olarak süslemede kullanılan malzemeler ise genellikle sırlı tuğla, çini ve alçıdır. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra çevresel koşulların değişmesiyle birlikte mimari ve süslemede kullandıkları malzeme de değişiklik göstermiştir. Taş, süslemede en çok tercih ettikleri malzeme olmuştur²³. Taşın yanında, ahşap²⁴, çini²⁵ ve alçı²⁶ süslemede kullandıkları diğer malzemeler arasındadır.

Büyük Selçukluların Orta Asya'da geliştirdikleri zengin süsleme programını Anadolu Selçukluları, Anadolu'da yoğun olarak karşılaştıkları taş malzeme üstüne büyük bir ustalıklarla işlemişlerdir. Kullandıkları taş cinsi genellikle çevreden en kolay şekilde elde ettikleri türler olmuştur²⁷. Kayseri'de incelediğimiz yapılarda çevresel koşullara bağlı olarak, yörede en çok bulunan, işlemesi kolay olan ve Kayseri taşı olarak adlandırılan koyu renkli taş cinsi yoğun şekilde kullanılmıştır. Yapıların özellikle ana caddelere veya meydanlara bakan taç kapıları süslemenin en yoğun uygulandığı bölümlerdir. Taç kapılarda süslemeye önem verilmesi taşın önemini daha da arttırmıştır. Kayseri taşı dışında özellikle kitabelerde mermer malzeme kullanılmıştır.

Motif ve kompozisyonlar taş malzeme üstüne oyma tekniği ile işlenmiştir. Kölük Camisi (12. yy), Mahperi Hunat Hatun Medresesi (1235), Mahperi Hunat Hatun Camisi (1237–38), Çifte Kümbet (1247), Hacı Kılıç Camisi ve Medresesi (1249–50), Mahperi Hunat Hatun Kümbeti (1260–70), Sahabiye Medresesi (1267), Döner Kümbet (1276), Köşk Medrese Kümbeti (1339), Şah Kutluğ Hatun Kümbeti (1349), Emir Ali Pişrev Türbesi (1350) ve son olarak Alaca Kümbet'te (14. yy. sonları), yer alan süslemelerde

²³ Taş süsleme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Görür, *Beylikler Dönemi Mimarisinde Taş Süsleme (1300–1453)*, (Yayınlanmamış doktora tezi) Hacettepe Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara 1999; Yıldırım Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300–1453)*, Ankara 2002.

²⁴ Ahşap süsleme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1988.

²⁵ Çini süsleme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gönül Öney, *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, Ankara, 2007; Rüçhan Arık, *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklar ve Beylikler Çağı Çinileri*, İstanbul 2007.

²⁶ Alçı süsleme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Karaçağ, *Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süsleme (1300–1453)*, (Yayınlanmamış doktora tezi) Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Konya 2002.

²⁷ Semra, Ögel, age., s. 104.

düzgün kesme taş malzeme üstüne oyma tekniğiyle işlenmiş, içbükey yüzeyli alçak kabartma bezeme görülmektedir. Bunun yanında Hunat Hatun Camisi (1237–38), Hacı Kılıç Camisi (1249–50), Döner Kümbet (1276) ve Şah Kutluğ Hatun Kümbet’inde (1349) aynı teknik bu kez mermer malzeme üstüne işlenmiştir. Sırçalı Kümbet (1247–48) ve Ali Cafer Kümbet’inde (14. yy) ise derin oyma tekniğiyle oluşturulmuş içbükey yüzeyli yüksek kabartma süslemeler yer alır. Sahabiye Medresesi (1267) taç kapısının doğusunda yer alan çeşmenin aynalık taşında ise mermer malzeme üstüne oyma tekniğiyle oluşturulmuş düz yüzeyli alçak kabartma süsleme görülür. Kölük Camisi’nde (12. yy) ise taş malzeme üstüne oyma tekniğiyle oluşturulmuş hem içbükey yüzeyli hem de düz yüzeyli alçak kabartma motifler mevcuttur.

4. Sonuç

Kayseri’de gerçekleştirdiğimiz çalışma sonucunda, 17 yapının süslemelerinde palmet motifine yer verildiği görülmüştür. Palmetin tespit edildiği bu yapılar; 12 ve 14. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Yapıların 9’u türbe, 4’ü medrese, 3’ü cami, 1’i ise kaledir.

Kayseri’de incelediğimiz 17 yapıda, 9 ana tip altında toplam 1468 adet palmet tespit edilmiştir. Yaklaşık 300 yıllık bir zaman dilimini kapsayan araştırmamızda 1 ve 2. tipler neredeyse bu dönemin tamamında uygulanmıştır. 3, 4 ve 6. tipler, 12 ve 13. yüzyıllarda yoğun olarak kullanılmıştır. 5 ve 8. tipler 12, 13 ve 14. yüzyıllarda, 7 ve 9. tipler ise sadece 13. yüzyılda görülür. Çalışmamıza konu olan bu yapılardaki palmet motiflerinin benzerleri: Sivas, Amasya, Tokat gibi Orta Çağ’ın önemli merkezlerindeki yapılarda da yoğun olarak işlenmiştir.

Palmetin yapılarda uygulandığı bölümler; 14 yapının taç kapısında, 4 yapının duvarlarında, 5 yapının pencerelerinde, 2 yapının mihrabında, 1 yapının eyvanında kendini göstermektedir.

Kompozisyon açısından palmet motifi, rumî, lotus, geometrik düzenleme ve yazı ile birlikte uygulanmıştır. Bu motiflerin palmet ile birlikte kullanım oranları birbirlerine yakındır.

Kayseri’deki yapıların genel süsleme programında geometrik süslemenin daha fazla olduğu görülür. Bitkisel süsleme ise ikinci plandadır. Ancak bitkisel süslemede kullanılan motiflerin kendi içlerinde kullanım oranları birbirlerine yakındır.

Malzeme olarak 17 yapının 4’ünde taşın yanı sıra mermer malzeme de kullanılmıştır. Tespit edilen palmetlerin tamamı oyma tekniği ile oluşturulmuştur.

İncelediğimiz yapılardaki palmet motiflerini üslup açısından değerlendirdiğimiz zaman, 12. yüzyıla tarihlendirilen yapılardaki palmetlerin

daha kaba ve yüzeysel işlendiğini görmekteyiz. 13. yüzyıla tarihlendirilen yapılarda ise motifler daha olgun örnekler hâlinde karşımıza çıkıyor. Bu döneme tarihlendirilen yapılarda hem motifler olgunlaşmış hem de kompozisyonlar daha belirgin hâle gelmiştir. Özellikle 1243 sonrasına tarihlendirilen yapıların süsleme programlarında bitkisel kompozisyonların ağırlık kazandığı ve motiflerin derin oyma tekniği ile daha belirgin şekilde işlendiği gözlenmektedir. 14. yüzyıla tarihlendirilen yapılarda ise yine işçilikte bozulmaların olduğu görülür. Motif ve kompozisyonlarda kargaşa ve düzensizlik hâkimdir.

Sonuç olarak, bu çalışmada ele alınan Orta Çağ Kayseri yapılarındaki palmet motifinin gelişiminde, dönemin siyasi ortamının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Güçlü bir otoritenin hâkim olduğu dönemlerde sanatın da buna paralel olarak geliştiği, siyasi bunalımın yaşandığı dönemlerde ise işçilikte ve üslupta bir gerilemenin olduğu söylenebilir. Ayrıca Kayseri yapılarının taş süsleme programında görülen motiflerin, Anadolu'nun farklı bölgelerinde değişik malzemelere uygulanması ortak bir motif dilinin olduğunu da göstermektedir.

KAYSERİ YAPILARINDA PALMET TİPOLOJİSİ																			
1				2		3		4		5			6		7	8			9
1-A	1-B	1-C	1-D	2-A	2-B	3-A	3-B	4-A	4-B	5-A	5-B	5-C	6-A	6-B		8-A	8-B	8-C	
																			
																			
																			
																			
																			
																			
																			
																			
																			
																			
																			

Çizim-1: Kayseri yapılarında görülen palmet tipolojisi.